

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)
רח' האדמו"ר מצאנז 10
בני ברק

שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

פרשת "וירא" – תשפ"ג

התוכן:

1. "מצוות ליווי אורח" (ליל שב"ק "וירא") – שיעור 1
2. "מצוות ביקור חולים" (שב"ק "וירא") – שיעור 2

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א

באתרנו: <http://pninim.co.il/>

תחת הלינק: [שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר](http://pninim.co.il/)

לעילוי נשמת
 מו"ח החבר ר' שלמה בן ר' זכריה חיים זצ"ל
 נלב"ע י"ח תשרי תשפ"ג
 ת.נ.צ.ב.ה.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' וירא תשפ"ג

מצוות ליווי אורח

מקור מצות ליווי אורח ומעלותיה

כ' בפי' וירא (י"ח ט"ז) כשהמלאכים עזבו את אברהם אבינו, "ואברהם הולך עמם לשלחם" ופרש"י שהכוונה ללוותם, משום שחשב שהם אורחים (וכ"כ בתרגום אונקלוס ויונתן בן עוזיאל), ובדעת זקנים מבעלי תוס' בפי' וישלח (ל"ב ל"ג) על הפסוק "על כן לא יאכלו בניי את גיד הנשה, אשר על כף הירך עד היום הזה", הסביר שטעם האיסור של גיד הנשה, הוא משום שבני יעקב עשו שלא כהוגן, והזקק על ידם בגיד הנשה, לכן אסר להם הקב"ה גיד הנשה, **כדי שיהו זהירין במצות לוייה משם ואילך**, ולכן הוזהר יעקב ללוות את יוסף בנו כששלחו אל אחיו. ודבר נורא מבואר בתוס' השלם בפי' וישב, על הפסוק "וישלחו מעמק חברון ויבא שכמה" (ל"ז י"ד אות י"א) וז"ל וישלחו - מעצה עמוקה של אברהם שתיקן לוייה, **ובזה היה ניצול יוסף מהריגה**, ולמה ניזוק, שהרי היה מלוה אותו אביו שלמד אותו פרק עגלה ערופה, והלא קיי"ל המלוה והמלווה אינם ניזוקים, אלא צריך שיעמוד המלוה עד שלא יוכל לראות, ויעקב חזר קודם כשעדיין רואהו, **ולוא שהיה מלווהו היו הורגים אותו עכ"ל**.

כמו"כ כשיעקב אבינו שלח את יוסף הצדיק בפי' וישב (ל"ז י"ד), כי "וישלחו מעמק חברון", וכי הבעל הטורים וז"ל ליווהו עד חברון. אמר לו אבא חזור בך, אמר ליה כי "ידינו לא שפכו את הדם הזה", שלא פטרנוהו בלא לוייה, ובזה נפטר ממנו, ומתוך כך זוכרו, והיינו דכתיב (שם מ"ה כ"ז) "וירא את העגלות אשר שלח יוסף", וזהו שאמרו (ברכות ל"א). אל יפטר מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרו עכ"ל (יש לציין שמובא בפוסקים - כה"ח סי' ק"י סק"יח - שלא יאמר להמלווין אותו שיחזרו ממנו, וצע"ק ממה שאמר יוסף הצדיק לאביו, "אבא חזור בך", אבל י"א דאדרבה, ראה מה שעלתה לו - ע' ליקוטי מהרי"ח הנדמ"ח ח"א עמוד תע"ט).

חידוש גדול כי הרב החיד"א בספרו חומת אנך (פי' וירא אות ו'), על הפסוק "הלך עמם לשלחם" (שם י"ח ט"ז) גימטריא תרי"ג, כי העושה לוייה כאילו מקיים כל התורה.

חז"ל בסוטה (מ"ו:): אומרים שכל שאינו מלווה ומתלווה (פי' המהרש"א אע"פ שמתלווה ע"י אחרים ואינו זקוק ללוייתו) כאילו שופך דמים, ומאידך גיסא מבואר התם, שכל המלווה את חבירו אפילו ארבע אמות בעיר, שוב אינו ניזוק (פרש"י אותו היוצא לדרך).

האם הליווי טובה לאורח או גם טובה למלוה

הרי מבואר ברש"י שהליווי היא טובה לאורח שלא ינזק, אבל בסמ"ק (מצוה מ"ו) כי וז"ל בא וראה כמה גדולה כוחה של מצוות ליווי האורח, **שאחד המלווה ואחד המתלווה אינם ניזוקים כל היום עכ"ל** (וכ"כ בדעת זקנים מבעלי תוס' בפי' שופטים כ"א ח' בסו"ד). הרי מבואר בסמ"ק ובדעת זקנים מבעלי תוס', שאם המארח מלווה את האורח, שניהם לא ינזקו, ולפי דבריו אין האורח יכול לומר למארחו שלא ילוונו, וכן

להיפך, אין המארח יכול להמנע מללוות את האורח, שהרי הליווי הוא כסגולה לשמירה לשניהם, אבל לפי פרש"י רק האורח אינו ניזוק.

להלכה נפסק ברמב"ם (ה'י אבל פי"ד ה"א) וז"ל **מ"ע של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים**....ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור. אע"פ שכל מצוות אלו מדבריהם, **הרי הן בכלל "ואהבת לרעך כמוך"**, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אותן אתה לאחיך בתורה ובמצוות עכ"ל. והמשיך אח"כ (שם ה"ב) וז"ל **שכר הלוי מרובה מן הכל**, והוא החוק שחקקו אברהם אבינו, ודרך החסד שנהג בה, מאכיל עוברי דרכים ומשקה אותן ומלווה אותן, **וגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכניה**, שנאמר "וירא והנה שלשה אנשים וכו'", **ולוויים יותר מהכנסתן**. אמרו חכמים כל שאינו מלווה כאילו שופך דמים עכ"ל.

למה אין מקפידים ללוות אורח בזה? ולמה נפסק להלכה ברמב"ם ולא בטור ובשו"ע

הבאר שבע בסוטה (מ"ו:): העיר, למה הטור והשו"ע לא הביאו האי דינא של ליווי אורח, וכתב דאפשר בזה"י אין נוהגין דיני לוויה מפני שכל הדרכים הם בחזקת סכנה, טפי ממה שהיו בימי חכמי הגמרא, כמבואר בתוס' בכתובות (ק"י: ד"ה הוא אומר), גבי הוא אמר לעלות לארץ ישראל....כופין וכו', שאין כופין לעלות לא"י משום סכנת הדרכים, ואין אדם חייב למסור את עצמו לסכנה בעבור לוויה, משום דחייך קודמין.

העיון יעקב (סוטה מ"ו:): הק' על הבאר שבע, דגם אם יש סכנה, מ"מ יכול ללוותו לכל הפחות ד' אמות, ולכן הסביר שעיקר המצוה הוא להראות לאורח את הדרך, אבל היום שהדרכים מיושבות, א"צ בכך, ולכן מספיק ללוותו ד' אמות, אבל גם לשיטתו צ"ע, למה לא נפסק בשו"ע שצריך ללוותו ד' אמות.

ביאור מרן החזו"א זצ"ל שהיום הרבה אנשים נוסעים יחד ולכן א"צ ללוות האורח

העמק ברכה (עניני גמ"ח אות ד' עמוד קל"ה) כ' ששמע ממרן החזו"א זצ"ל דאפשר החיוב לוויה הוא רק למי שהולך בדרך יחידי, אבל היום שהרבה אנשים נוסעים יחד, כל אחד נעשה לוויה לחבירו, והכי מבואר גם בערוה"ש (ח"ו"מ ס"י תכ"ו ס"ב), דעכשיו לא נהגו מפני שאין הולכים ברגל, אלא נוסעים בקרון, ואינו נוסע לבדו (וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות ח"א ס"י תקע"ט). אמנם מרן בעל אילת השחר זצ"ל (פ' וירא י"ח ט"ז) הקשה על מרן החזו"א זצ"ל מאברהם אבינו שליווה את המלאכים אע"פ שהם היו רבים, ותי' דמ"מ אברהם אבינו נהג בהם מנהג דרך ארץ ללוותם, אבל הקשה דהרי כל מקור החיוב ללוות אורח נלמד מאברהם אבינו, ואם בעצם היה פטור, ורק נהג מנהג דרך ארץ אתם, שוב אין ראיי' שיש חיוב לוויה.

וראיתי בספר עבודת שלמה (עמוד תס"ה) שיישב שיטת מרן החזו"א זצ"ל, דעיקר דין לוויה הוא כדי להראות לו את הדרך שלא יטעה ויבוא למקום סכנה, וממילא אם שני אורחים או יותר באו לביתו, צריך ללוותם כיון שאינם מכירים את הדרכים, ומה יועיל להם שהם רבים, אלא שמרן החזו"א זצ"ל נקט שעוברי דרכים נמצאים ברחוב, ויכול לשאול אותם מה היא הדרך הנכונה, וממילא שוב א"צ ללוותו להראות לו את הדרך, משום שכל אחד נעשה לוויה לחבירו להודיע לו את הדרך הנכונה, וא"כ אדרבה יש ראיי' לזה מאברהם אבינו והמלאכים, דהרי באותו יום הקב"ה הוציא החמה מנרתיקה, ולא היו שם עוברי דרכים לשאול אותם את הדרך, ולכן אברהם אבינו היה חייב ללוותם כדי להראותם הדרך.

אבל ע' בשו"ת בצל החכמה (ח"ד ס"י ל"ד סק"ט – סק"יא) שתמה על הערוה"ש (וממילא גם על מרן החזו"א זצ"ל), והקשה מהמבואר בסוטה (מ"ו:): אריב"ל בשביל ד' פסיעות שליווה פרעה לאברהם, שנאמר "ויצו עליו פרעה אנשים וגו', נשתעבד בבניו ד' מאות שנה", והרי מקרא מלא דיבר הכתוב (בראשית י"ב כ') "ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו", הרי מפורש שלא ליוו לאברהם אבינו לבד, אלא ליוו גם את אשתו ואת כל אשר לו דהיינו עבדים ושפחות, ואפ"ה בזכות לוויה זו זכה פרעה להשתעבד בבניו של אברהם אבינו, והתם אברהם אבינו לא היה לבד, וע"ש עוד ראיות.

ביאור הדרכי משה וסמ"ע שהיום האורח מוחל על כבודו

אמנם הסמ"ע (ח"מ סוסיי תכ"ז) הביא מש"כ בדרכי משה (שם סי' תכ"ו סק"א) וז"ל מצאתי בילקוט מהר"ש, דהאינדא אין נוהגים ללוות תלמיד לרבו עד פרסה, משום דבזה"ז מוחלין על כבודם, ומ"מ יש לילך עמו או עם חברו עד לפני שער העיר, או לכל הפחות ד' אמות עכ"ל, וכ"כ הא"ר (סי' רל"א סק"ב). עוד יש לציין, שהשע"ת בהל' תפילת הדרך (סי' ק"י סק"ו) כ' בשם הברכ"י, שישתדל שיעשו לו לוויה, וכל המתלוי אינו ניזוק, וכופין ללויה כמבואר ברמב"ם. וע' בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' ל"ד סוסק"ד) דבודאי לא מחלו רק על הנוסף על עיקר השיעור משום כבודם, ולכן יש ללוות את רבו או את חברו לכל הפחות ד' אמות, שהוא שיעור עיקר מצות לוויה.

האם צריך לקום באמצע הלילה כדי ללוות אורח

יש לציין שמרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל אמר, אע"פ דמהני מחילה לפטור בעה"ב מללוותו, מ"מ מצוה ללוותו, ועוד יותר, אם האורח נוסע באמצע הלילה, אע"פ שאינו מחוייב לעשות כן, מ"מ טוב אם הבעה"ב יעמיד שעון מעורר כדי שיתעורר ללוותו בלילה, אע"פ דקיי"ל שישן פטור מן המצות (שאלת רב ח"א עמוד מ"ט).

המלווה אורח חוץ לביתו יעקוב אחריו עד שיעלם מן העין

היוצא מביתו כדי ללוות האורח, גם אם אינו מלווהו כפי השיעור שאחז"ל (עד תחום שבת לכל אורח, ועד הילוך פרסה לרבו, ועד שלש פרסאות לרבו מובהק כמבואר בסוטה מ"ו: וברמב"ם הל' אבל פי"ד ה"ג), מ"מ ראוי שיעקוב אחריו בעיניו עד שיעלם מן העין, דכתיב בפי' עגלה ערופה בפי' שופטים (כ"א ז') "ידינו לא שפכו את הדם הזה, ועינינו לא ראוי", וכי החזקוני שם, מכאן למלוה את חברו שצריך לעמוד במקומו עד שיתעלם מעיניו (הובא בשלי"ה הק' מסכת חולין סו"פ נר מצוה, וא"ר סי' ק"י סקט"ו, ויוסף אומץ אות תס"ה).

שיטת רבינו החפץ חיים זצ"ל במצות ליווי האורח

כ' רבינו החפץ חיים זצ"ל באהבת חסד (ח"ג פ"ב בהערה), דמה שכתב הרמב"ם שב"ד היו מתקנין שלוחין ללוות אדם העובר ממקום למקום, היינו דווקא בזמן שהדרכים אינם מסומנים, ואם יטעה בהן יש סכנה מפני חיות ולסטים, אבל במקומותינו שהדרכים מיושבים, וגם הם מסומנים, אינו בכלל זה, וכמו שמבואר בפי' העיון יעקב הנ"ל, והוסיף החפץ חיים זצ"ל, דמ"מ כל זה הוא רק ללמד זכות על העולם במה שאינם זהירים לילך עד פרסה או עד תחום שבת, אבל חלילה לפטור עצמו ממצות לוויה לגמרי, כי בגמ' משמע שהוא דבר סגולה להמתלוי שלא יארע לו אסון בדרך, וגם ע"י הלוייה נגמר המצוה בשלימות, כי אש"ל הוא ראשי תבות אכילה שתיה לוויה.

עוד כתב, שאם האורח אינו יודע היטב הדרך, והדרך מתפרש לכמה נתיבות, מצוה רבה היא לילך אתו ולהראות לו, או על כל פנים לברר לו היטב כדי שלא יכשל בה, וזכותו של האיש ההוא המלוה את חברו ומורה לו את הדרך שלא יכשל, גדול מאוד מאוד, כי זהו עיקר מצות לוויה.

עוד הוסיף, שהיה מעשה במכניס אורח אחד, ששלט אש בנכסיו ר"ל, ותמהו העולם למה זכות מצותו לא הגנה עליו, ואמר גדול הדור אחד (ע' בקול אליהו פ' וירא בהג"ה, שגדול הדור היה רבינו הגר"א זצ"ל) מפני שמנהגו היה רק לקבל את האורחים באכילה ושתיה, ולא ללוותם כלל, ואכילה ושתיה ראשי תבות "אש", ולכן לא היה כח בהמצוה להגן עליו, כי שם "אש" אינו מונח אא"כ השלימה כראוי.

שלוש סיבות למצוה ללוות לאורח

והנה צריך להבין מה מהני מחילת האורח (שמובא בסמ"ע הנ"ל), בפרט שהפוסקים מסבירים שיש שלוש סיבות למצוה זו: א. כדי להצילו מסכנת דרכים (והכי מדוייק ברמב"ם, שאם אינו מלווהו כאילו שופך דמים), ב. משום כבודו. ג. הוא ענין סגולתי כמבואר במהרש"א בסוטה (מ"ו:), שהמתלוי ניצל מהזיקא דמטא לידיה כיון שהתחיל ללוותו ד' אמות גם בעיר, הרי כוונתו ודעתו להצילו בדרך, ומחשבתו ורצונו מהני ליה לחבירו בכל הדרך להצילו על דרך "רצון יראיו יעשה", או שמלאכיו של המלוה גומרים מחשבתו ורצונו לילך עם המתלוי ולהצילו מהזיקא.

והנה מבואר בסוטה (מ"ו:): בביאור פ' עגלה ערופה, שזקני העיר אמרו "ידינו לא שפכו את הדם הזה, ועינינו לא ראו", וכי על לבנו עלתה שבי"ד שופכין דמים, אלא לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות, ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לוייה. הרי מבואר שיש חשש שמא הוא מת בדרך כיון שיצא מהעיר בלי לוייה, והוא מת מפני סכנת הדרכים, כגון ביד לסטים וכו', ולכן בפ' עגלה ערופה אמרו זקני העיר "לא בא לידינו והנחנוהו בלא לוייה". ומה"ט מבואר שם כל שאינו מלוה ומתלוה כאילו שופך דמים, שאילמלי ליווהו אנשי יריחו לאלישע, לא גירה דובים לתינוקות (פי' אם אנשי יריחו היו מלווים לאלישע, לא היה צריך לגרות דובים לתינוקות שביזו אותו, משום שהמלווים היו מונעים את התינוקות מללעוג עליו).

ונראה דצ"ל שהכל תלוי בסיבת הלוויה, דבזה"ז שיש כ"כ הרבה אנשים בדרך, עיקר החיוב הוא משום כבודו, וממילא מהני מחילתו, הגם שמטעמים אחרים ראוי ללוותו קצת, אם שייך, ילווהו מחוץ לביתו, ואם זה לא שייך, לכל הפחות ילווהו בתוך ביתו וכמו שיתבאר.

מדוע נחשב כשופך דמים אם אינו מלווה אורח

האחרונים שואלים למה נחשב כשופך דמים אם אינו מתלוה לאורח. המהרש"א בסוטה (מ"ו:): הסביר דכל מי שאינו מלווהו, אע"פ שיש מלווים אחרים ואינו זקוק לעוד לוייה, מ"מ הוא כשופך דמים, וע"ז הביאה הגמ' ראייה מאלישע, שבודאי לא היה זקוק ללווי של אנשי יריחו (אבל לכאורה יש להקשות מדבריו על מרן החזו"א זצ"ל, שאמר שאם הרבה אנשים נוסעים יחד, כל אחד נעשה לוייה לחבירו).

האם לוייה ד' אמות צריך להיות דווקא חוץ לביתו או שיי"ח גם כשמלווהו ד"א תוך ביתו

בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' ל"ה) כתב, דהא דכתב הרמב"ם (הל' אבל פי"ד ה"ג) אפילו המלוה את חבירו ארבע אמות בעיר יש לו שכר מרובה, בא ללמדנו שאפילו המלוה ד"א שאינו מקיים בזה מצות לוייה, מ"מ יש לו שכר הרבה, דקצת מצוה מיהו איכא כחצי שיעור בקיום המצוה, אבל בפחות מד"א, אפילו חצי שיעור וקצת מצוה ליכא, כי ד"א הוא מקומו של אדם, ולכן כשמלווהו חוץ למקומו, יש בו תחילת יציאה, ושיעור הלוייה המובא ברמב"ם אינו מדין כבוד המתלוה, אלא שלפי כבוד המתלוה חייבו חכמים ללוותו יותר, משום עצם מצות לוייה.

העמק ברכה (עניני גמ"ח סק"ד - עמוד קל"ה) כ' דהא דהמלוה את חברו ד' אמות שוב אינו ניזוק, זה דווקא חוץ לביתו, אבל בתוך ביתו אינו נקרא לוייה. אבל בספר זכר נתן (הג"ר נחמן קורונל ז"ל שהיה גר מירושלים לפני כמאתיים שנה - עמוד ק"ט - הובא באהלך באמיתך פ"ז הערה כ"ט) הביא שמהר"י בנבנישתי ז"ל (אחיו של הכנה"ג) היה זקן, ולא יכל לצאת חוץ לביתו כדי לקיים מצות הלויית המת, ולכן כששמע קול הספדנים, קם ממקומו והלך הלך ושוב בביתו ד' אמות בביתו אע"פ שלא ראה את המת, והסביר את הגמ' בברכות (י"ח:): הרואה את המת ואינו מלווהו.....ואם מלווהו מה שכרו וכו', דמיירי באופן שמלווה את המת ואינו רואהו. ולפ"ז לימד זכות (בעל הזכר נתן) על רבנים גדולים שהיו מלווים האורח עד פתח ביתם, ולא יצאו מביתם ללוותם ד' אמות מחוץ לבית.

לוייה ע"י שליח

כ' בפ' לך לך (י"ב כ') "ויצו עליו פרעה אנשים, וישלחו אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו", ודרשו חז"ל בסוטה (מ"ו:): א"ר יהושע בן לוי, בשביל ארבע פסיעות שליוה פרעה לאברהם, נשתעבד בבניו ארבע מאות שנה שנאמר ועבדום וגו' ארבע מאות שנה, והתורה תמימה (שם אות כ') דייק מזה שיכול לקיים מצוה לוייה גם ע"י שליח, דזה ברור שפרעה שלח שלוחים ללוות את אברהם אבינו, ולא לוייה אותם בעצמו (והכי מבואר ברש"י בסוטה מ"ו: ד"ה שליוהו פרעה וז"ל כדכתיב ויצו עליו פרעה אנשים, וישלחו אותו עכ"ל), ומ"מ בודאי גם במצוה זו קיי"ל מצוה בו יותר מבשלוחו, אלא שהפמ"ג בהל' פסח (סי' תל"ב א"א סק"ה) כ' שאם מקיים קצת מהמצוה בעצמו, בזה יי"ח מצוה בו יותר מבשלוחו, ויכול למנות שליח להמשך קיום המצוה, ולפ"ז בנד"ד סגי אם רק מלווהו ד' אמות, ואח"כ שלוחו יכול להמשיך ללוות האורח.

להפסיק בין נט"י לברכת המוציא כדי ללוות אורח

כ' העמק ברכה (שם), דמי שנטל ידיו לאכילה, וכבר בירך ענט"י, ולא הספיק לברך המוציא ולהתחיל לאכול, והאורח ממהר לצאת לדרך, ואינו יכול להמתין לו כדי שלא יאחר את הרכבת, דחייב תיכף ללוות את האורח אע"פ שיפסיק בין הנטילה לברכה, דפשיטא דהפסק זה שאינו לעיכובא נדחה מפני מצות לוויה, אבל זה רק בתנאי שישמור את ידיו ולא יסיח דעתו מהם עד שיחזור. עוד הוסיף, דאפילו אם הסיח דעתו מהם, ג"כ אין כאן חשש של ברכה לבטלה, דהרי בהל' נט"י כ' השע"ת (סי' קנ"ח) בשם הריטב"א בחולין (ק"י.), דמי שנטל ידיו ובירך ענט"י, ולא הספיק לברך המוציא עד שהוצרך לנקביו, אין הברכה לבטלה, דבשעה שבירך שפיר בירך.

לפי דברי העמק ברכה, מובן היטב מש"כ בספר יוסף אומץ (אות תס"ה) בשם הספר חרדים (פס"ו אות כ"ג), שאין לאדם להניח שום מצוה קבועה בשביל מצוה אחרת, רק בשביל לוויה, משום שהיא כהצלת נפשות, דאחז"ל כל מי שאינו עושה לוויה לאדם הוא כשופך דמים.

האם אשה מחוייבת ללוות אורח

מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל כ' (נחל איתן פי"ד הערה י"ג עמוד רס"ד) שבעגלה ערופה נשים אינן יוצאות, והוסיף דאע"פ שהן בכלל מצות צדקה והכנסת אורחים, וכש"כ אם הנרצח היתה אשה, מ"מ מסתבר לומר שנשים פטורות, כמבואר ביבמות (ע"ז). איש דרכו לקדם ואין אשה דרכה לקדם, והגמ' הק' היו צריכות לקדם נשים לקראת נשים, ומסקי מקרא דכל כבודה בת מלך פנימה. "והנה באהל" - שאין דרך לנשים לצאת, א"כ גם במצות לוויה אין נשים צריכות לעשות, ולא שייך שיאמרו לא פטרנוהו בלא לוויה, ואין לומר דמ"מ יכולות להשתדל שאחרים ילווהו, דיי"ל דזה אינן חייבות וצ"ע, וגם מסברא אינו נראה שיהו הנשים צריכות לומר כולן בקול רם עם האנשים.

אמנם י"א שבעיר איש יכול ללוות אשה ד' אמות, וכן אשה יכולה ללוות איש, אבל לא חוץ לעיר במקום שיש איסור יחוד (אהלך באמיתך פי"ז סכ"ח לבעל הבצל החכמה זצ"ל), אבל מביאים (ספר הבית סי' ל"ג סוף הערה ע') בשם מרן הגריש"א זצ"ל שאיש אינו מלווה לאשה, ואשה אינה מלווה לאיש.

מהו הגדר של אורח שמצוה ללוותו

הרמ"א בהל' שבת (סי' של"ג ס"א) כ' בשם התרוה"ד, דהגדר של אורח לגבי מצות הכנסת אורחים, הוא דווקא כשמתארח אצלו בביתו, ולא כשרק בא לאכול סעודה אצלו (אבל ע' בפת"ש יו"ד סי' ס"ט סק"ג), ומ"מ נראה שגם אם רק הזמין אורח לסעודה, יש מצות לוויה משום כבודו, אע"פ שא"צ להראות לו הדרך.

ביאור סיבת גודל השכר של ליווי אורח יותר מהכנסת אורחים (מהספר לשכנו תדרשו ח"א עמוד קפ"ב)

מבואר בסוטה (מו:.) דשכר הלוויה אין לה שיעור, וברמב"ם איתא ששכר הלוויה מרובה מן הכל. עוד אמרו כל שאינו מלוה כאילו שופך דמים, וצריך ביאור למה שכר הלוויה כ"כ גדול. ומפרש רש"י מקלם זצ"ל שחז"ל ירדו לסוף דעתם של הבריות, שכאשר האורח יושב בביתו של בעה"ב, ומשביע נפשו ממיטב המאכלים וכו', ומפעם לפעם מתעורר בלבו חשד, שבעה"ב כבר מעוניין להתפטר ממנו, לכן אפילו אחר שאכל ושתה, ולן בביתו, ועוד קיבל מתת יד הגונה, בכל אופן חושד האורח, עכשיו בעל הבית מאושר שסוף סוף זכה כבר לסלקו מביתו, והראיה לכך, שמיד לאחר שעזב האורח את הבית, סגר עליו את הדלת, כאילו הוא אומר עליו "ברוך שפטרני", ולכן כאשר האורח עוזב את בית בעה"ב, בהרגשה זו ששמחים שסוף סוף עזב את הבית, הרי זה כאילו שופך דמיו, שהאורח עכשיו נפשו עליו תאבל על כך שהוא אורח בלתי רצוי, ובכל מקום שמתארח ממתנינים רק לרגע שיעזוב את הבית, והרגשה זו של האורח הרי זו שפיכות דמים, ומי אשם בכך, רק בעה"ב שלא השכיל לרדת לנפשו של האורח, משא"כ אם בעה"ב מלווהו ד' אמות בלבד, ע"י ליווי של ד' אמות אלו מרגיש האורח שבעה"ב מתענג בו, ושמח בכך שזכה לקיים על ידו מצות הכנסת אורחים, ואז עוזב האורח את בית בעה"ב בהרגשת שמחה שהוא אורח רצוי, ומצפים עליו ושמחים בו,

והרגשה זו לשמח את לב האורח, היא **יסוד מצות הכנסת אורחים**. ונמצא כי בפעולה קטנה זו של ליווי ד' אמות, קנה בעה"ב את עולמו במצוה רבה זו של הכנסת אורחים.

אמנם לפי ביאור זה, יוצא חידוש גדול להלכה, שיש מצות לוויה גם בתוך העיר, ולא רק במי שיוצא מן העיר, אבל אה"נ, לפי הטעם שצריך ללוותו משום כבודו, צריך ללוותו ד' אמות. מרן הקה"י זצ"ל נהג לקום ללכת ד' אמות כדי ללוות כל מי שנסע לחו"ל, ותמה באילת השחר (פ' וירא י"ח ט"ז) דבשלמא תוך העיר אין חיוב ללוות, אבל כשיוצא חוץ לעיר, מאי שנא אם הוא נוסע לחו"ל או חוץ לעיר.

בס"ד

לעילוי נשמת
מו"ח החבר ר' שלמה בן ר' זכריה חיים זצ"ל
נלב"ע י"ח תשרי תשפ"ג
ת.נ.צ.ב.ה.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' וירא תשפ"ג ענייני ביקור חולים

מקור מצות ביקור חולים בתורה

שנינו בנדריים (ל"ט): אמר ריש לקיש רמז לביקור חולים מה"ת מנין, שנאמר "אם כמות כל האדם ימותון אלה, ופקודת כל האדם יפקד עליהם, לא ה' שלחני" (פ' קרח ט"ז כ"ט), מאי משמע, אמר רבא "אם כמות כל האדם ימותון אלה" שהן חולים ומוטלים בעריסתן ובני אדם מבקרים אותם, (פ"י הר"ן דהיינו דכתיב ופקודת כל אדם יגיד עליהם) מה הבריות אומרים, לא ה' שלחני לזה (פרש"י לפי שהיו עדת קרח מלעיגין עליו ואומרים שהי' משה אומר להם מדעתו בלא ציווי של מקום).

והק' הרא"ש שם, דהרי שנינו בב"ק (ק.) ובב"מ (ל:) שחז"ל דרשו את הפסוק "והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה", תני רב יוסף "והודעת להם" - זה בית חייהם (פרש"י תלמוד תורה), "את הדרך" - זו גמילות חסדים, "ילכו" - זו ביקור חולים, "בה" - זו קבורה, ותי' הרא"ש דהתם אינו מפורש משא"כ מהפסוק אצל קרח יש רמז מפורש (אמנם ע"ש במהר"ץ חיות מה שהעיר ע"ז).

אבל הגמ' בסוטה (נ"ד.) מביאה מקור אחר למצות ביקור חולים, מדכתיב בפ' ראה (נ"ג ה') "אחרי ה' אלוקיכם תלכו", וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה, והלא כבר נאמר "כי ה' אלוקיך אש אוכלה הוא", אלא להלך אחר מדותיו של הקב"ה, מה הוא מלביש ערומים דכתיב "ויעש ה' אלוקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם", אף אתה הלבש ערומים, הקב"ה ביקר חולים דכתיב "וירא אליו ה' באלוני ממרא", אף אתה בקר חולים.

מצות ביקור חולים מה"ת או מדרבנן

והנה לפי כל הני מקורות, מבואר היטב שיטת הבה"ג (מ"ע ל"ו) והרמב"ן (בסה"מ שורש א' תשובה ג') דס"ל דמצות ביקור חולים היא מ"ע מה"ת, וצריך להבין שיטת הרמב"ם (הלי אבל פ"ד ה"א) שפסק דמצות עשה של דבריהם לבקר חולים ולנחם אבלים ולהוציא המת ולהכניס הכלה וכו'. ויותר תמוה הוא מה שסיים שם הרמב"ם דאע"פ שכל מצוות אלו מדבריהם, הרי הן בכלל "ואהבת לרעך כמוך", וכבר תמה המגלת אסתר (שורש א' ד"ה נ"ל) דאם ההנח מצוות הן בכלל מצות "ואהבת לרעך כמוך", הרי הן מה"ת ולא רק מ"ע של דבריהם, וכמו שפסק הרמב"ם בהל' דעות (פ"ו ה"ג) מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר "ואהבת לרעך כמוך", וכן מנה בספר המצוות (מ"ע ר"ו).

ויותר יש לתמוה בשיטת הרמב"ם לפמשי"כ במנין המצוות (מצוה ח') ובהל' דעות (פ"א ה"ה), מדכתיב בפ' כי תבא (כ"ח ט') "והלכת בדרכיו", הרי דכלל מצוה זו היא, מה הוא רחום אף אתה היה רחום וכו', להודיע שהן דרכים טובים וישרים, וחייב האדם להנהיג עצמו בהם. לפ"ז צ"ע למה ביקור חולים אינו בכלל מ"ע זו.

ביקור חולים – בין אדם למקום ובין אדם לחבירו

בספר אשר לשלמה (מועד ס"י ז' ד"ה והנראה) ת"י בשיטת הרמב"ם, דכל מעשה חסד שאדם עושה, הוא בכלל מצוה מה"ת זו, אבל עיקר המצוה היא הלכה בהל' דעות, שישתדל האדם להדמות להקב"ה לפי כחו, והיא מצוה לשמים, ואין המצוה המעשה עצמו, וגם לא החסד, אלא מה שמשתדל להדמות אליו, וגם אינו נקרא מצות גמ"ח אלא מצוה להדמות אליו, וע"ז הוסיף הרמב"ם שיש מצוה נוספת של ביקור חולים וניחום אבלים, ואין זה רק מצוה בהנהגתו, אלא מעשה מצוה לחבירו כמו נתינת צדקה והשבת אבידה. ולפ"ז הסביר דמשי"כ הרמב"ם (בהל' אבל) שמצות ביקור חולים וניחום אבלים הם רק מצוות מדבריהם, היינו לגבי החלק שבין אדם לחבירו.

אבל גם לפי הסבר זה, עדיין אינו מיושב למה הרמב"ם כתב שמצות ביקור חולים היא רק מדבריהם כאשר היא בכלל מצות "ואהבת לרעך כמוך", וכמו שכבר הקשה המגלת אסתר.

ובאמת המב"ט בקרית ספר (הובא בהגהות הגר"פ לסה"מ לרס"ג מ"ע י"ט עמוד קמ"ד – ד') הסביר להיפך מהנ"ל, וכי דמה שחז"ל דרשו מצוות פרטיות בב"מ (ל: ובב"ק (ק). מהפסוק "והודעת לבניך את הדרך ילכו בה", אינו אלא אסמכתא בעלמא, דפשטי דקרא לאו בהכי מיירי כלל (וכמו שכבר פ"י הרא"ש בנדריס ל"ט: הנ"ל), ואין כל אחת מהן ראויות להיות בכלל מ"ע אלא מדבריהם, ומ"מ כולן הן מדאורייתא מצד המ"ע של ואהבת לרעך כמוך.

עכ"פ אם נאמר שיש ב' חלקים במצות ביקור חולים, א. ללכת בדרכיו ולהדמות להקב"ה במעשיו שהיא מצוה בין אדם למקום, ב. לגמול חסד עם חבירו ולאהוב אותו שהיא מצוה בין אדם לחבירו, יתכן שיש כמה וכמה נ"מ למעשה.

ביקור חולים אצל חולה ישן

לפעמים אדם מטריח א"ע לבקר חולה בבית החולים, וכשמגיע שם, החולה ישן, וכמובן שאינו מעיר אותו, ויש להסתפק אם קיים מצוה במה שביקר אצלו. לכאורה היי מקום לומר דאם מצות ביקור חולים היא ללכת בדרכיו של הקב"ה, הרי בנד"ד המבקר הטריח א"ע להדמות למעשיו של הקב"ה, משא"כ אם המצוה היא לגמול חסד עם חבירו, לכאורה לא גמל לו חסד משום שהחולה ישן ולא ידע שהגיע.

אבל יש לדחות סברא זו, דאפשר הא דנחשב ביקור חולים בכלל "והלכת בדרכיו", היינו דווקא כמו מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הוא מבקר חולים אף אתה מבקר חולים, והיינו בתנאי שהחולה יודע מביקורו, דבלא"ה היאך זה נחשב כביקור חולים. אלא דאי משום הא, יש לציין משי"כ בתוס' הרא"ש (ריש

פ' וירא) וז"ל וירא אליו, פרש"י לבקר את החולה, אמר ר' חמא בר חנינא יום שלישי למילתו הי', ובא הקב"ה ושאל בשלמו – פ"י לפירושו, מלשון וירא מוכח שלא בא אלא לבקרו מדלא כתיב אחריו לא אמירה ולא דיבור, ובא ללמד דרך ארץ שיש לו לאדם לבקר החולה ואפילו לא ידבר עמו דבר כגון שמצאו ישן, וניחא לו כאשר יגידו לו לחולה כי בא פלוני לראותו, עושה לו נחת רוח עכ"ל. הרי מבואר דאפילו אם החולה אינו יודע בשעת מעשה, אלא יספרו לו אח"כ, גם זה עושה לו נחת רוח, ומדבריו משמע דזה ג"כ נכלל במצות ביקור חולים. אבל לפ"ז נ"מ טובא לגבי ביקור חולים אצל תינוק שאינו יודע ולא ידע שבקרו אצלו.

המבקר חולה ואינו מבקש רחמים עליו לא קיים את המצוה

והנה אפילו אם החולה ישן כשביקר אצלו, מ"מ יכול להתפלל עליו שם, דהרי הטור (יו"ד סי' של"ה) כ' וז"ל ומצוה גדולה היא לבקר שמתוך כך יבקש עליו רחמים ונמצא כאילו מחיה אותו, וגם מתוך שרואהו ומעיין בענינו אם יצטרך לשום דבר, משתדל בו להמציאו לו ועושה שיכבדו וירבצו לפניו עכ"ל. וע' ברמ"א (יו"ד סי' של"ה ס"ד) שהביא בשם הרמב"ן, דכל שביקר ולא יבקש עליו רחמים לא קיים המצוה.

אבל זה גופא צריך הסבר, דהרי מבואר בטור ובשו"ע שם (ס"ח) דחלק ממצות ביקור חולים היא לעשות צרכיו, לכבד ולרפץ לפניו, וא"כ ק' טובא לומר דמי שמבקר אצל החולה ומשתדל בצרכיו של החולה, אבל לא התפלל לרפואתו, שלא קיים המצוה. והמע"ן בב"י שם יראה שכו' "המבקר את החולה ולא יבקש עליו רחמים לא קיים מצוה זו", ואפשר כוונתו לומר שלא קיים חלק זה של המצוה אע"פ שקיים החלק השני במה שהשתדל בצרכי החולה. וכן מדויק באהבת חסד (ח"ג פ"ג) שכו' רבינו החפץ חיים זצ"ל, וז"ל וכן לכל חולה כשמבקרו יזהר לבקש עליו רחמים אח"כ, ואם ביקר ולא יבקש, לא קיים המצוה כדין עכ"ל. אבל בהרבה פוסקים מבואר דס"ל כפשטות לשון הרמ"א, דהרי ביוסף אומץ (עמוד שכ"ג) כ' וז"ל המבקר אינו יוצא ידי ביקור אם לא יתפלל על החולה, ומזה נהגו לומר לחולה המקום ישלח לך רפואה שלימה עכ"ל. וכן מבואר גם בגדולי הפוסקים (לבוש יו"ד סי' של"ה סוס"ד, וחכמת אדם כלל קנ"א ס"ג, וקיצור שו"ע סי' קצ"ג ס"ג, וערוה"ש יו"ד סי' של"ה סוס"ח) דמי שביקר את החולה ולא יבקש עליו רחמים, לא קיים את המצוה.

הרי מבואר דמי שמבקר אצל חולה שישן, אם התפלל עליו קיים מצות ביקור חולים, ובפרט אם גם דאג לצרכיו, ואמנם מבואר בתוס' הרא"ש (פ' וירא) דאם מצאו ישן, ויגידו לו לחולה אח"כ שבאו לבקרו יהי' לו נחת רוח, צ"ל דהיינו בנוסף לזכות תפילתו והשתדלותו עבור החולה, אבל בודאי גם אם לא יגידו לו, כיון שהתפלל עליו ונמצא כאילו מחיה אותו (כלשון הטור), זה גופא חלק ממצות ביקור חולים.

תוכחת מרן בעל שבט הלוי זצ"ל על מבקרים שאינם מקיימים מצות ביקור חולים

וכאן המקום להעיר, דה"מבקר חולים" ואינו מקיים פרטי מצות ביקור חולים, אינו מקיים המצוה כמבואר בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קפ"ד ד"ה איברא), וז"ל רוב רובם של הביקורים בבתי חולים, מצד זה של ההלכה הם ביקורים סתם, ומכש"כ מה שקרובים מבקרים היולדות אחרי לידתן, ומבלים שם הזמן, שאין בהם סרך מצוה כלל, וגם אם נניח שמה שמברכים את החולה שהוא בכלל בקשת עליו רחמים, מ"מ עדיין אינו מציל זה ממקרים רבים מאד שהם רחוקים מעיקר מהות של מצות ביקור חולים עכ"ל.

ספיקות הגר"א גנחובסקי זצ"ל לפי חידושו של הרא"ש שהמבקר אצל חולה ישן מקיים מצוה

ברא"ש מבואר שמקיים מצות ביקור חולים אע"פ שלא דיבר אתו, ואע"פ שאינו בן גילו וממילא בביקורו אינו נוטל אחד מששים מחליו, מ"מ מקיים המצוה משום שיגידו לחולה שבאו לבקד אצלו.

לפ"ז יש להסתפק, מה הדין אם החולה לא היה בחדרו, והמבקר השאיר לו פתק, האם קיים את המצוה גם בכה"ג, או שמא הכא גרע טפי כיון שלא הגיע לחולה כלל, משא"כ כשביקר אצלו והוא ישן,

למעשה ביקר אצלו. ולענ"ד נראה, לפמש"כ לעיל בשם הרמב"ן, ונפסק להלכה ברמ"א, דכל שביקר אצל החולה ולא ביקש עליו רחמים, לא קיים המצוה, א"כ אפילו אם ישאיר לו פתק, בודאי יקיים מצות חסד בזה, אבל כיון שלא התפלל עליו בנוכחותו, לא קיים המצוה.

עוד יש להסתפק, מה הדין אם יכול לבקר חולה אחד, אבל יש שני חולים, אחד ער ואחד ישן, האם נאמר דלשיטת הרא"ש יכול לבחור לבקר אצל החולה שרוצה, או שמא מסתבר לומר דמי שהוא ער עדיף כיון דאית ביה תרתי, שגם נהנה שהגיע לבקרו, וגם ניחא ליה בעת הביקור, ולענ"ד יש להוסיף, דאפשר אדרבה, מי שהוא ער יבואו אחרים לבקרו וישארו אתו קצת זמן, משא"כ מי שישן, הרבה מבקרים ילכו מיד, ולא ישאירו הודעה שהיו שם, ולא יתפללו על יד מטתו, וא"כ אפשר עדיף שיבקר למי שהוא ישן, ויתפלל עליו שם, משום שהוא יותר נצרך לביקור.

עוד יש להסתפק, אם הולך לבקר חולה שהוא ישן, האם הוא מוגדר כעוסק במצוה שפטור מלתת צדקה לעני מדין עוסק במצוה, דהרי מבואר ברא"ש שהוא מקיים מצות ביקור חולים גם אצל ישן, או שמא יקיים המצוה אח"כ כשיודיעו לחולה, אבל עכשיו הוא רק עושה את ההכשר מצוה. אבל זה פשוט, שאם יושב על יד החולה היושן, ועני יגיע אליו, בודאי חייב לתת צדקה, דהרי גם כשלבוש בציצית חייב צדקה כיון שאינו עסוק במצוה.

האם יש מצוה של ביקור חולים אצל מי ששוכב בלי הכרה ר"ל או אצל מי שמוגדר כצמח ר"ל

יש להסתפק, האם יש מצוה של ביקור חולים אצל מי ששוכב בלי הכרה ר"ל או אצל מי שמוגדר כצמח ר"ל. מו"א הגר"י זילברשטיין שליט"א (בשיעורי תורה ח"א סי' י"א עמוד 139) כ' שיש תועלת ממשית בביקור אצל "צמח" מכמה סיבות: א. הצוות הרפואי יטפלו בו יותר טוב כשרואים שמבקרים אצלו (וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' תע"ח). ב. אע"פ שנראה שהחולה אינו מבין כלל, לפעמים הוא רואה או מרגיש שבאו לבקר אצלו, אבל אין לו כח להגיב. ג. מרן הגריש"א זצ"ל אמר שיש ענין להתפלל על צמח כדי להקל על מצבו, ובפרט שמצינו לפעמים שצמח התעורר מחליו. ולענ"ד יש להוסיף, שניתן להתפלל עליו, ויש מעלה מיוחדת כשמתפללים לרפואת החולה כשהוא על יד מטתו כמו שיתבאר.

מעלת התפילה ע"י מטתו של החולה

והנה אע"פ שיכול להתפלל לרפואת החולה גם בביתו, אבל הטור כ' שאם יבקר אצלו, "מתוך כך יבקש עליו רחמים", ואפשר כוונתו לומר שתפלתו כשרואה את החולה, שונה ממה שה"י מתפלל בלי לראותו. אבל יש להוסיף דיש גם מעלה בעצם התפלה בנוכחות החולה, דהרי מבואר בברכות (ל"ד.) דהמתפלל על חבירו א"צ להזכיר שמו, וראיה ממש רבינו ע"ה שהתפלל על מרים ולא הזכיר את שמה, אלא אמר "קל נא רפא נא לה". המ"ב (סי' קי"ט סק"ב) הביא בשם המ"א בשם המהרי"ל, דהני מילי כשמתפלל בפני החולה, אבל שלא בפניו צריך להזכיר את שמו (וכ"כ בסי' קט"ז סק"ג). והוסיף החת"ס (נדרי"מ) בשם המקובלים שיש בהזכרת שמו קצת התעוררות דין עליו, אע"פ שמ"מ קרוב לשכר ע"י התפלה, מ"מ לפעמים איכא קצת הפסד ע"י הזכרת שמו, משא"כ כשמתפלל בפני החולה שא"צ להזכיר שמו, אז טוב לו. ובוזה ביאר כוונת הגמ' שם, דהנכנס לבקר מתפלל עליו שיחיה כי לא צריך להזכיר שמו (פ"י משום שהשכינה מראשותיו), משא"כ מי שאינו מבקרו, מבקש ואינו בפניו, זה צריך להזכיר שמו בתפלתו, ולפעמים יארע לו הפסד בדבר אע"פ שמתפלל עליו שיחיה (וע"ע באבן שלמה פ"ט י"ד, ובקב הישר פרק ע"א שג"כ כי כעין מש"כ החת"ס).

גדר החיוב להתפלל על החולה

ובענין החובה להתפלל על החולה, כ' בספר חסידים (סי' תשנ"ג) בענין התפלה על אחרים וז"ל מפני שישראל ערבים זה לזה, לכך כשצער בא על אחד, חייבים כולם להצטער ולהתפלל שנאמר (תהלים ל"ה י"ג) ואני בחלותם לבושי שק, וכתוב (שם) ותפילתי על חיקי תשוב. ואם לא הי' מתפלל הי' חוטא שנאמר (שמואל א' י"ב כ"ג) גם אנכי חלילה לי מחטוא לה' מחדול להתפלל בעדכם עכ"ל, ומקור דברי הספר חסידים הוא גמ' בברכות (י"ב): אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב, כל שאפשר לו לבקש רחמים על חברו ואינו מבקש נקרא חוטא.

נוסח התפלה על החולה

בספר שועתי אליך (בענין תפלה על החולה – עמוד צ"ד) הביא שכ"ק האדמו"ר ר' אהרן מבעלז זצ"ל היה רגיל לברך את החולים בנוסח "הקב"ה ישלח לך רפואה שלימה", והביא מש"כ הרב החיד"א ז"ל (דבש לפי מערכת ב' אות ט') בשם הזוה"ק, דכשהאדם רוצה לברך את חברו או בנו, צריך לברך בתחילה להקב"ה, ואי לא מברך בתחילה להקב"ה לא יתקיימו ברכותיו, והביא שם בשם מו"ר הגר"י זילברשטיין שליט"א, דכשאומר הקב"ה, זה גופא הזכרת שבח המקום לפני הברכה, וראוי לציין מש"כ לעיל בשם היוסף אומץ שיתפלל על החולה "המקום ישלח לך רפואה שלימה", אמנם מביאים בשם מרן הגרשז"א זצ"ל דכשמברך החולה בפניו "רפואה שלימה" נחשב תפילה (הליכות שלמה – תפילה פ"ח הערה 63).

לא יזכיר תוארים כשמתפלל לרפואת אביו ואמו ורבו

רע"א (בהגהותיו על השו"ע או"ח סי' קי"ט) הביא בשם הכנה"ג בשם הספר חסידים (סי' ת"ת) וז"ל אדם שמתפלל על אביו אם הוא חולה, לא יאמר "תרפא אבא מורי" או "לאדוני אבי רפא", כי שלמה אמר "דוד אבי" (מלכים א' ב' כ"ד), וכן אלישע אמר "איה ה' אלוקי אליהו", ולא אמר "אדוני" עכ"ל (וכ"כ הברכ"י יו"ד סי' ר"מ סק"ד ושירי ברכה יו"ד סי' רמ"ב סק"י, והמנ"ח סוף מצוה רנ"ז אות י"ב בשם הספר מעבר יבוק, והביא ראיי מהמבואר בשבת נ"ו. שאוריה החיתי היה מורד במלכות משום שאמר לפני דוד, "ואדוני יואב"), ובביאור הדבר כ' במקור חסד שם, דיתכן שדווקא בחולה דאיתרע מזליה ובודקים אחריו למעלה, לא יתאר אותו בשבחים, אבל בסתם ברכה אין לחוש, ולכן אומרים בברהמ"ז "הרחמן הוא יברך את אבי מורי וכו'", אבל הברכ"י הנ"ל נתן הטעם למה אין לומר "אבי מורי" כשמתפלל על החולה, משום שאין גבהות לפני המקום. בכל אופן מותר להוסיף תואר הרב לפני השם של ת"ח (ארחות רבינו ח"א עמוד של"ג).

הזכרת תואר לאביו או לאמו בהזכרת נשמות (יזכור)

לאור דברי הספר חסידים והכנה"ג ורע"א והברכ"י והמנ"ח, שאין לומר תואר על אביו ואמו כשמתפלל לרפואתם, צריך להבין למה נדפס בכל הסידורים הנוסח בהזכרת נשמות "נשמת אבי מורי ונשמת אמי מורתי" (הערת שערים מצויינים בהלכה סי' קמ"ג סק"א). בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סוסי' ק"ד) כ' דכשלומד משניות לעילוי נשמת אביו או רבו, מותר לומר קודם הלימוד, "הנני לומד לעילוי נשמת אבי מורי", דאין זה דרך חפלה לפני הקב"ה, אלא שמקדיש לימודו לטובת נשמתו. בשו"ת שלמת חיים (הנדמ"ח סי' קל"ג) ג"כ כ' דאולי דווקא כשמדבר עם ה', הוא דצריך ליזהר, משא"כ ביזכור ובמי שבירך שאינו בלשון נוכח לה'.

מעלת וחומרת ביקור חולים

והנה אחרי שחז"ל אמרו בשבת (קכ"ז). בשם ר' יוחנן דהמקיים מצות ביקור חולים אוכל פירותיה בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב, ועוד מבואר בנדרים (מ.) בשם רב דימי דכל המבקר את החולה גורם לו שיחיה, וכל שאינו מבקר את החולה גורם לו שימות (וע"ש בפ"י הרא"ש שכי' וז"ל וזו היא רעה גדולה, שאם הי' מבקרו הי' מבקש עליו רחמים, ואפשר שעת רצון הוא ותהי' תפלתו נשמעת, ומניעת הביקור גורם שימות עכ"ל), יש להבין היטב היטב הנהגת רע"א זצוק"ל, שהי' נוהג לבקר חולה בעירו כל יום, ואם לא הי' יכול ללכת בעצמו, שילם לשני אנשים נאמנים, ומינה אותם שיהיו שלוחיו, שבכל יום ויום יבקרו את החולים שבעיר, ושאלו

בשמו בשלומם ומעמדם, ויגישו להם מנחה, וישאלו כל אחד מה שמו ושם אמו כדי שיתפלל עבורם (חוט המשולש עמוד ר"ח). הספר חסידים (סי' תתרי"ד) כ' וז"ל החולה כשהחכמים מבקרים אותו, וקשה להם שמתבטלים מן המצוות ומדברי תורה בעבורו, כתיב (תהלים מ"א ב') אשרי משכיל אל דל עכ"ל.

מהו הגדר של חולה שיש מצוה לבקרו

המהר"ל מפראג זצ"ל (גור אריי פי וירא י"ח א') הקשה למה בא הקב"ה לבקר אצל אברהם אבינו רק ביום השלישי למילתו ולא ביקר אצלו ביום הראשון כבר, ותי' דביום הראשון יש רק חולשת אבר אחד, של המילה, ואין זה נקרא חולה, דסתם חולה הוא מי שכל גופו חולה, ואצלו יש מצוה לבקרו, אבל באבר אחד לא נקרא חולה. לכן הקב"ה ביקר אצלו ביום השלישי, דאז כל הגוף מרגיש בכאב, כדכתיב "ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים".

בפסקי תשובה (שי"ל בשנת תרצ"ג - סי' רמ"ב) תמה על המהר"ל מהגמ' בנדריים (מ"א), אמר שמואל אין מבקרין את החולה אלא מי שחלצתו חמה, לאפוקי מאי, לאפוקי חולי מעיים וחולי העין וכו', ואם כדברי המהר"ל זצ"ל, הול"ל בפשיטות לאפוקי חולה באבר אחד.

אבל בספר זרע חיים (הג"ר יעקב חיים סופר שליט"א - סי' כ') יישב התמיהה בדרך נכונה, דגדר מצות ביקור חולים נאמרה באותו חולה הזקוק שיבקרוהו, שמחמת חוליו נפל למטה ואינו יכול לטפל בעצמו, כההוא תלמיד דר' עקיבא בנדריים (מ). שלא יכל לרפץ ולכבד את הבית בעצמו, אבל אין הכוונה לכל מי שנקרא חולה, כגון חולה באבר אחד, או חולה במיחוש קל ואינו צריך לזולת שיעזור לו, ואטו נאמר דיש מצות ביקור חולים למי שהוא צמא ורעב, דהרי הרמב"ם (הל' תפלה פ"ה ה"ב) פסק וז"ל חולה מתפלל אפילו שוכב על צדו, והוא שיכול לכוון את דעתו, וכן הצמא והרעב הרי הן בכלל חולים, אם יש בו יכולת לכוון את דעתו יתפלל, ואם לאו אל יתפלל עד שיאכל וישתה עכ"ל. והוסיף להביא דמוכח מהראשונים, דמצות ביקור חולים היא למי שזקוק לעזרת הזולת שיתעסק בצרכיו לרפואתו, דהרי הטור (יו"ד סי' של"ה) כ' בענין מצות ביקור חולים, וז"ל מתוך שרואה (המבקר לחולה), מעיין בענינו אם יצטרך לשום דבר, משתדל בו להמציאו לו, ועושה שיכבדו וירבצו לפניו עכ"ל, וכן מבואר בב"י שם בשם הרמב"ן וז"ל שמעינן מהכא דביקור חולים כדי שיכבדו וירבצו לפניו, ויעשו לו צרכיו הצריכים לחוליו, וימצא נחת רוח עם חביריו עכ"ל. הרי מבואר דאמנם בדרך כלל החולה באבר אחד אינו צריך לכל הנ"ל, ואין מצוה לבקר אצלו, אבל לפעמים גם החולה באבר אחד כגון ששבר את רגלו, זקוק לעזרה, ובודאי כה"ג יש מצות ביקור חולים גם אצלו.

כמה זמן יש לשהות אצל החולה וכמה פעמים צריך לבקר אצלו

המבקר אצל החולה, מצוה לשהות אצלו אורך הזמן הנצרך כדי לטפל בצרכיו, אבל אם רואה שאין צורך לעזרתו, לא ישהה אצלו יותר מהזמן שטוב לו, דהרי הרמב"ם (הל' אבל פי"ד ה"ו) פסק וז"ל הנכנס לבקר את החולה, לא ישב לא ע"ג מטה ולא ע"ג ספסל... אלא מתעטף ויושב למטה ממראשותיו, ומבקש עליו רחמים ויוצא עכ"ל. הרי מבואר דגם ה"יציא"ה היא חלק מהמצוה, ומספרים שמרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל דייק כן מלשון אחר ברמב"ם (שם ה"ד), שפסק וז"ל ומבקרים הרבה פעמים ביום, וכל המוסיף משובח ובלבד שלא יטריח עכ"ל, והגרי"א (יו"ד סי' של"ה סק"ג) מביא מקור להא דכל המוסיף משובח, מדברי רבא בנדריים (ל"ט): דמבקר אפילו מאה פעמים ביום. הרי מבואר דאינו יושב אצלו כמה שעות כל פעם, דא"כ לא יוכל לבקר אצלו הרבה פעמים ביום, ועכצ"ל שיש לקצר אורך זמן הביקור (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"א עמוד מ"ד), ולכן המבקר אצל החולה יזכור מה שנפסק בשו"ע (יו"ד סי' של"ה ס"ב) ובלבד שלא יטריח לו, וכי בערוה"ש (שם ס"ד) דיש ליזהר בביקור חולים שלא יהיה המבקר למשא על החולה, דלפעמים יש שקשה עליו הדיבור, ומפני כבוד המבקר מוכרח לדבר.

ביקור חולים נגד רצון החולה

יש להסתפק היאך צריך להתנהג כשהחולה או בני משפחתו מבקשים שלא יבואו לבקר אצלו, ויש לחלק השאלה בתרי אנפין, א. כשהחולה מבקש שלא יבקרו, ב. כשבני משפחתו מבקשים שלא יבקרו אצלו.

אם החולה מבקש שלא יבואו אצלו, יש לחלק טובא בסיבת בקשתו, דהרי נפסק בשו"ע (יו"ד סי' של"ה סי"ח) אין מבקרין לא לחולי מעיים ולא לחולי העין ולא לחולי הראש, וכן לכל חולי דתקיף ליה עלמא וקשה ליה דיבורא, אין מבקרין אותו בפניו, אלא נכנסין בבית החיצון ושואלים ודורשים בו, אם צריכים לכבד ולרפץ לפניו וכיו"ב, ושומעין צערו ומבקשין עליו רחמים, אבל בלא"ה לכאורה יש לו חיוב לרפאות א"ע (עי' ספר חסידים סי' קכ"ז), והרי כל המבקר את החולה מתפלל עליו, ונוטל חלק מחליו.

והנה הרמב"ם (הלי' אבל פי"ד הי"ד) פסק כן, ולא הזכיר התנאי שמובא בנדרים (לי"ט:), דהיינו דווקא בבן גילו, ודייק בשבט יהודה (יו"ד סי' של"ה סי"ב ד"ה ואפילו בן גילו) דמשמע שנוטל חלק מחליו אפילו כשאינו בן גילו, והסביר דהא דבעינן בן גילו היינו לענין שנוטל חלק אחד מששים מחליו, אבל מי שאינו בן גילו אינו נוטל כ"כ, אלא שיעור פחות מזה, ולא נודע שיעורו, ולכן הרמב"ם כ' סתם שנוטל "חלק מחליו", דהיינו חלק כל דהו, דעכ"פ יטול, יהיה מי שיהיה. והוסיף דיש לבאר כוונת הרמב"ם באופן אחר, ע"פ הגמ' בנדרים דכל המבקר את החולה גורם לו שיחיה, דהיינו ע"י בקשת רחמים שיבקש עליו, וגם יעשה לו צרכיו לכבד ולרפץ לפניו, דיש בזה נחת רוח לחולה וחשיב כאילו נטל חלק מחליו, וכן מדויק בלשון הרמב"ם שכי' דכל המבקר את החולה כאילו נטל חלק מחליו, דמשמע דלא נטל ממש אלא כאילו נטל, דלא אמרינן נוטל ממש אלא בבן גילו, וציין דכן גם משמע במדרש בפי' בהר (פלי"ד סי"א על הפסוק וכי ימוד אחיד), וא"כ היאך יכול החולה למנוע אנשים מלבקר אצלו. אבל בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' ח"י) מבואר דהכל תלוי ברצון החולה, מדהקשה למה אין מברכים על מצות ביקור חולים ותנחומי אבלים והבאת שלום בין אדם לחבירו, והסביר מפני שהן תלויות ביד אחרים, דדילמא לא מקבלי מיניי, ובידם לעקור ממנו מצוה זו.

הרי מפורש דאין לבקר החולה נגד רצונו. וע"ע בקריינא דאגרתא (ח"ב אגרת ל"ז) שמרן הקה"י זצוק"ל כ' מכתב למרן האבי עזרי זצוק"ל, וז"ל מאוד הייתי חפץ לבקר אצל הדר"ג שליט"א מפני כבוד התורה, רק למרות חקירה ודרישה, עדיין לא איתברר לי אם הביקור גורם מצב של אי נעימות וכו' או שאדרבה וכו' והשי"ת ישלח דברו וירפאהו עכ"ל.

ביקור חולים נגד רצון משפחת החולה

אבל עדיין יש להסתפק אם ראוי לבקר אצל חולה שבני משפחתו מתביישים ממצבו, ומבקשים שלא יבואו לבקר אצלו, אע"פ שלפעמים הביקור הוא לטובתו, כגון שאיבד את שכלו קצת מחמת תאוונה, וכתוצאה מביקורי ידידים עלול להיות שמועילים לו לרענון זכרונו ולגירוי דעתו. מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל הביא ראי' מהגמ' בב"ק (פ"ו:) שלא יבקר והו, דנסתפק רב אבא בר ממל, ביישו ישן ומת מהו, משום כיסופא הוא והא מית ליה ולית ליה כיסופא, או דילמא משום זילותא הוא (שמזלזל בו בפני רבים ואע"פ שאינו שם על לבו) והא אוזליה. הרי מבואר דיש צד לומר דאע"פ שהמבוייש לא הרגיש בבושתו משום שביישוהו כשהי' ישן ואח"כ הוא נפטר, בכל זאת ישלם המביישו משום שזלזל בכבודו, וא"כ ה"ה בנד"ד, אפילו אם החולה אינו מרגיש בבושתו, אבל בני משפחתו מתביישים בו על שכבודו מזלזל בעיני כולם, ולכן אולי ראוי שלא יבקר והו. אבל מרן הגר"ש"א זצ"ל אמר דיש לחלק טובא, דהתם ביזה את חבירו הישן וזלזל בכבודו, ולכן אפילו אם לא הרגיש בדבר, מ"מ ביישו ברבים, משא"כ בחולה דנן שנפגע בתאוונה, שאין כאן בושה בעצם כיון שהוא חולה ואין דעתו מיושבת עליו, ולכן אין שם זלזול אמיתי, ומסתבר שאם יביאו המבקרים תועלת לחולה יבקר והו משום דבעצם אין כאן זלזול לחולה (הובא בעלינו לשבח על שמות עמוד תר"ל).

ביקור חולים בטלפון

בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"א סי' רכ"ג) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' פ"ד) ובשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' פ"ב סק"ט) ועוד פוסקי זמננו דנו בענין מצות ביקור חולים בטלפון, ונקטו דקשה לומר שיי"ח בזה, דהרי יש

כמה וכמה חלקים בקיום המצוה, ואינו יכול לעשות כולם ע"י שיחת טלפון (בפרט תפילה על יד מטתו), ומ"מ אם אינו יכול לבקר אצלו, בודאי מן הראוי שיטלפן אליו כדי לקיים לכל הפחות ענין אחד או שנים כגון ליתן לו נחת רוח שמתעניינים עליו, וכמבואר בנדרים (ל"ט). לגבי מודר הנאה מחבירו, דאם חלה הוא נכנס לבקרו (פי' הר"ן דמסתמא מן חיותיה לא אדריה), חלה בנו שואלו בשוק (פי' הר"ן דאינו מותר ליכנס לביתו דאפשר אפילו מן חיותיה דבריה אדריה), הרי דיש ענין לשאול בשלום בנו כשאינו יכול לבקרו, וא"כ ה"ה בנד"ד.

ביקור חולים בשנים

בשאלתות דרב אחאי גאון (שאלתא צ"ג) כ' חידוש, דמי שהולך לבקר את החולה, לא ילך יחידי אלא יקח עמו עוד אחד לבקרו, וכבר תמה שם הנצי"ב (העמק שאלה סוסק"ז) שלא מצא חידוש זה בשום ספר מן ראשון ועד אחרון והוא פלא. בגליוני הש"ס בנדרים (ל"ט): הסביר הגר"י ענגיל זצ"ל, דאין הכוונה שיש איסור ללכת יחידי, אלא שהטיל חובה על המבקר לראות שילכו עוד אנשים עמו כל כמה שיוכל, כי לפי מרבית האנשים יוקל מחוליו מפאת נטילת אחד מששים מחליו ע"י המבקרים. אבל בצפנת פענח (פי' ויחי מ"ח א') על הפסוק "ויקח את שני בניו עמו" כשיוסף הצדיק הלך לבקר אצל יעקב אבינו שהי' חולה, ציין לדברי השאלתות הנ"ל, דמכאן שיש לקיים מצות ביקור חולים בשנים, אבל יש לדחות הראי"י דלכאורה כוונת הפסוק היא, שלקח את בניו אתו כדי שיתברכו מיעקב לפני מותו כדפרש"י שם.